

บทที่ 1

บทนำ

ชาวจีนมีบทบาทอยู่ในดินแดนไทยมานาน การเดินทางเข้ามาของชาวจีนอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของระบบบรรณาการ การติดต่อค้าขาย ตลอดจนการอพยพเข้ามาตั้งรกรากในไทยย่อมทำให้ศิลปะในวัฒนธรรมจีนแพร่เข้ามาผสมผสานกับศิลปะไทย การรักษามรดกวัฒนธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดจนการยึดมั่นในความเชื่อของชาวจีน โดยเฉพาะเรื่องลัทธิขงจื๊อที่เชิดชูคุณธรรมต่างๆ เป็นตัวแทนได้แสดงออกผ่านทางศิลปะ ทั้งที่ปรากฏในงานประติมากรรม จิตรกรรม และงานศิลปกรรมอื่นๆ

ผู้ศึกษาเลือกที่จะทำการศึกษางานศิลปกรรมที่ปรากฏภาพสัญลักษณ์มงคลในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งด้านประติมากรรม จิตรกรรม และที่พบในงานศิลปกรรมอื่นๆ เนื่องจากกระแสความนิยมในศิลปะจีนปรากฏอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 งานศิลปกรรมอันเนื่องมาจากอิทธิพลของศิลปะจีนเหล่านี้ อาจสะท้อนให้เห็นแนวความคิด คตินิยม ลักษณะวัฒนธรรมประจำชาติจีน ตลอดจนผลสะท้อนต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในสังคมไทยในช่วงดังกล่าว และผลสืบเนื่องในระยะเวลาดังกล่าว

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีการติดต่อกับประเทศจีนมาช้านานตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาที่มีการติดต่อทางการค้ากับจีนมากขึ้น¹ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าขายกับจีนขยายตัวยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่นิยมศิลปวัฒนธรรมจีนมากยิ่งขึ้น²

¹ พลกุล อังกินันท์, บทบาทชาวจีนในประเทศไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2515. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่กิมฮวย คุณวัฒน์ 23 เมษายน 2515), 9.

² น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], “ศิลปะจีนที่เข้ามาสัมพันธ์กับศิลปะไทย,” ใน ศิลปะโบราณในสยาม (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2537), 636.

ในระยะเวลาของการติดต่อทางการค้าอันยาวนาน ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขายหรือตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย คงต้องนำเอาศิลปวัฒนธรรมของตนเข้ามาเผยแพร่แก่คนไทยบ้างไม่มากก็น้อย ทำให้ปรากฏงานศิลปกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับศิลปะจีนและความเชื่อแบบจีน ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม

ในด้านคติความเชื่อสำหรับชาวจีนนั้น เรื่องของสิริมงคลกับชีวิตความเป็นอยู่ไม่อาจแยกออกจากกันได้เลย³ ความยึดมั่นในเรื่องสิริมงคลสะท้อนออกมาในรูปแบบสัญลักษณ์ ถ้อยคำ ลวดลายต่าง ๆ⁴ โดยเฉพาะคติเรื่อง ฮก ลก ซิ่ว ซึ่งล้วนมีความหมายทั้งสิ้น ความนิยมในคติดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านงานศิลปกรรมจีนมาสู่ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา⁵ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งถูกนำมาถ่ายทอดเป็นงานศิลปกรรมอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากสมัยนี้มีชาวจีนและช่างจีนเข้ามามาก ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิยมในศิลปะจีนเป็นอย่างมาก ทำให้มีการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามตามแบบอย่างศิลปะจีนผสมศิลปะไทย ทำให้เกิดศิลปะแบบพระราชานิยมขึ้น

ในที่นี้จะทำการศึกษางานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ตามคติความเชื่อเรื่อง ฮก ลก ซิ่ว ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 และผลสะท้อนที่สืบเนื่องต่อมาทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในรัชกาลต่อมา

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อแบบจีนเกี่ยวกับภาพสัญลักษณ์มงคล ฮก ลก ซิ่ว ในงานศิลปกรรม
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบภาพมงคลที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 และสืบเนื่องมาถึงรัชกาลที่ 4
3. เพื่อทราบอิทธิพลของคตินิยมแบบจีนที่สอดแทรกอยู่ในงานศิลปกรรมไทย
4. เพื่อทราบถึงการถ่ายทอดอิทธิพลทางศิลปะ คติความเชื่อที่มีผลสะท้อนต่อวัฒนธรรม

³พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ซิ่ว โชค ลาภ อายุยีน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม 2530), 2.

⁴เรื่องเดียวกัน, 5.

⁵ลวดลายมงคลดังกล่าวปรากฏในเครื่องถ้วยจีน, อ่านเพิ่มเติมใน เผ่าทอง ทองเจือ, “การค้าระหว่างอยุธยากับจีน : ศึกษาจากเครื่องถ้วยจีนที่มิได้รอบเกาะอยุธยา,” ศิลปวัฒนธรรม 8, 7 (พฤษภาคม 2530) : 88-98.

และสังคมไทย

สมมติฐานของการศึกษา

1.คติความเชื่อและความนิยมใช้ภาพสัญลักษณ์มงคลปรากฏในไทยตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่อง ฮก ลก ซิ่ว ซึ่งถูกนำมาสร้างสรรค์เป็นงานศิลปกรรมอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งงานประติมากรรมตกแต่งอาคารภายใน - ภายนอก และงานจิตรกรรม

2.รูปแบบและความนิยมดังกล่าวยังคงหลงเหลืออยู่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 และค่อยๆ จางลงโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากอิทธิพลของศิลปะตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ในช่วงเวลาดังกล่าว

3.คติดังกล่าวคงจะมีผลสะท้อนต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในสังคมไทยในระยะต่อมาด้วย

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะคติความเชื่อเกี่ยวกับภาพมงคล ฮก ลก ซิ่ว ที่ปรากฏในงานศิลปกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 ในด้านที่มาของภาพสัญลักษณ์ดังกล่าว หลักฐานงานศิลปกรรมที่ปรากฏทั้งงานประติมากรรมและจิตรกรรม โดยพิจารณา ร่วมกับการวิเคราะห์ถึงบริบททางสังคมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งผลสะท้อนทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องในระยะเวลามา

ขั้นตอนของการศึกษา

- 1.เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวิเคราะห์
- 2.รวบรวมข้อมูลด้านสังคม วิถีชีวิต และคตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 จากเอกสาร เช่น จดหมายเหตุ , พงศาวดาร , งานวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 3.เก็บข้อมูลภาคสนามและถ่ายภาพจากแหล่งประติมากรรมและจิตรกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 4.การวิเคราะห์ข้อมูล โดยอาศัยการพิจารณาจากหลักฐานงานศิลปกรรมที่ยังคงเหลืออยู่ร่วมกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์
- 5.สรุปและเสนอผลการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.เข้าใจที่มาและรูปแบบของภาพสัญลักษณ์มงคล ฮก ลก ซิ่ว และรูปแบบงานศิลปกรรมที่ปรากฏในไทย

2. แสดงให้เห็นอิทธิพลด้านคติความเชื่อแบบจีนที่สะท้อนออกมาในรูปสัญลักษณ์ ถ้อยคำ ลวดลายต่างๆ ซึ่งไทยรับวัฒนธรรมเหล่านี้มาพัฒนา สร้างสรรค์เป็นรูปแบบศิลปะไทย-จีน
3. ได้ทราบถึงบทบาทของชาวจีนและอิทธิพลศิลปะจีนที่อาจส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยต่อมาได้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์